

การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน
ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช *

Participation of Citizens in Community Development: a case study of the Restoration of
Mangrove Ecosystems at Bann Na Thab Community, Thasala Sub-District, Thasala District,
Nakhon Si Thammarat Province

ฐิตียา สังขวารี**

Titiya Sangkavaree

E-mail: titiya.sangkavaree@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษากระบวนการ/วิธีการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรค การแก้ไข
ปัญหาและอุปสรรค และแนวทางส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ
ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวม
ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 10 คน ผลการศึกษวิจัยพบว่า
กระบวนการ/วิธีการมีส่วนร่วม ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับเข้ามามีส่วนร่วมในหลายขั้นตอน ได้แก่
1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วม
ในการดำเนินงาน และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล ปัญหาและอุปสรรคที่พบเจอ ได้แก่ 1) ชาวบ้าน
ชุมชนบางกลุ่มยังขาดความเข้าใจ และความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ป่าชายเลน 2) ชาวบ้าน
บางกลุ่มยังขาดจิตสำนึกในการดูแล ป่าชายเลน และ 3) นโยบายของรัฐบาลบางประการยังมีความ
ขัดแย้ง ในการนำนโยบายไปปฏิบัติกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งวิธีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค
ดังนี้ 1) หน่วยงานของรัฐควรเพิ่มองค์ความรู้ให้กับชาวบ้านเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน 2) ส่งเสริมให้เห็น
ถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน รวมทั้งการตั้งกฎ กติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชน และ 3) หน่วยงาน
ที่รับผิดชอบต้องปรับนโยบายให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน สำหรับแนวทางการส่งเสริมการเข้ามามี
ส่วนร่วมจัดการป่าชายเลน มีดังนี้ 1) ด้านแรงจูงใจ ส่งเสริมให้ชาวบ้านรู้และเข้าใจของสำคัญของ
การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป่าชายเลน 2) ด้านความเป็นเจ้าของ การเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิด
หรือวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และ 3) ด้านการตอบสนองปัญหาและความต้องการแก้ไขปัญหา
ของชาวบ้านให้รวดเร็วและตรงจุด

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วมของประชาชน; การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน; ชุมชนบ้านหน้าทับ

* บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศ
ป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

** นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) นับวันจะเป็นเรื่องใกล้ตัวที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การที่โลกมีอุณหภูมิสูงขึ้นมีผลให้สภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง เกิดภัยธรรมชาติบ่อยขึ้นและรุนแรงมากขึ้น น้ำแข็งขั้วโลกละลาย ความแปรปรวนของทะเลและมหาสมุทร ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น น้ำท่วม ไฟป่า ความแห้งแล้ง คลื่นความร้อน พายุ ภูเขาไฟระเบิด สึนามิ ฯลฯ ทำให้บ้านเมืองพังทลาย หรือจมน้ำ ผู้คนเสียชีวิตจำนวนมาก สำหรับประเทศไทยพบว่ามีอุณหภูมิเฉลี่ยสูงขึ้นปีละ 1 องศาเซลเซียส (ปี 2562 อุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 28.1 องศาเซลเซียส สูงกว่าที่เคยเกิดขึ้นในรอบ 30 ปี) จากการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์ซึ่งปล่อยก๊าซพิษต่าง ๆ มากมายขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศในปริมาณที่มาก และขาดซึ่งความรับผิดชอบต่อ รวมทั้งการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อการป้องกันภัยพิบัติจากธรรมชาติ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2564)

ป่าชายเลนของประเทศไทย พบขึ้นกระจายทั่วไปบริเวณฝั่งทะเลภาคตะวันออก ภาคกลาง และภาคใต้ ระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่อยู่ในแนวเชื่อมต่อ (Ecotone) ระหว่างผืนแผ่นดินกับพื้นที่น้ำทะเล ในเขตร้อน (Tropical Region) และกึ่งร้อน (Subtropical Region) ของโลก ป่าชายเลนช่วยป้องกันและลดความรุนแรงของคลื่นลมจากทะเล เพื่อไม่ให้น้ำทะเลหนุนได้รับความเสียหายจากพายุ ในขณะที่เดียวกันยังเปรียบเสมือนตัวกรองที่ช่วยกรองสิ่งปฏิกูล ขยะ รวมทั้งช่วยดูดซับสารมลพิษที่ไหลปะปนกับน้ำไม่ให้ลงสู่ทะเล โดยป่าชายเลนเป็นระบบนิเวศที่อยู่ตามชายฝั่งทะเลระหว่างบริเวณที่น้ำทะเลขึ้นสูงสุด และลดลงต่ำสุด กลุ่มสิ่งมีชีวิตที่พบในพื้นที่จึงได้รับอิทธิพลของน้ำขึ้นน้ำลง และมีลักษณะทางสรีระวิทยาและการปรับตัวทางโครงสร้างที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสภาพแวดล้อมนี้ได้ พันธุ์ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้สกุลโกงกาง (Rhizophoraceae) นอกจากนี้ ป่าชายเลนยังเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แหล่งวางไข่ แหล่งอาหาร และแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อนอีกหลายชนิด โดยเฉพาะสัตว์น้ำเศรษฐกิจ และยังเป็นต้นกำเนิดของห่วงโซ่อาหารของท้องทะเล โดยพบว่า ซากพืชซากสัตว์ที่ย่อยสลายภายในระบบนิเวศแห่งนี้ กลายเป็นอินทรีย์สารที่มีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศอื่น เช่น ปะการัง และแหล่งหญ้าทะเล เป็นต้น (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป., ออนไลน์)

ในปัจจุบัน นานาชาติได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้และป่าชายเลน รวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ อย่างจริงจัง โดยได้ร่วมกันประชุมในระดับโลกและนานาชาติ เพื่อวางมาตรการป้องกัน อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้กลับมาดีขึ้น โดยการให้ความรู้ การปลูกสร้างจิตสำนึก และวางแผนในทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ในพื้นที่ของชุมชนนั้น ๆ เพื่อผลแห่งการได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ รวมถึงกลุ่มองค์กรจากภาครัฐและภาคเอกชนในขณะเดียวกันการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าชายเลนก็ยังคงมีอย่างต่อเนื่องในหลายพื้นที่ของโลกซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของโลกอย่างกว้างขวาง โดยผลกระทบเหล่านี้ได้รับความสนใจจากนานาชาติทั่วโลกอย่างมาก เนื่องจากได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการลดลงของทรัพยากรป่าชายเลน จึงได้ร่วมกันประชุมระดับนานาชาติขึ้น โดยใช้ชื่อการประชุมว่า แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Agenda 21) ซึ่งเป็นเอกสารที่สำคัญฉบับหนึ่งของสหประชาชาติ ซึ่งได้รับการรับรองจากการประชุม Earth Summit ที่นครริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล ในปี ค.ศ. 1992 เพื่อเป็นแนวทางให้ประเทศต่าง ๆ ในโลก นำไปปรับใช้ตามลำดับความสำคัญก่อนหลัง เพื่อการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เป็นปัญหาระดับโลก ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้จากเฉพาะระดับท้องถิ่น นั่นคือ ต้องแก้ไขปัญหาร่วมกันในระดับโลกและระดับภูมิภาค ดังคำกล่าวที่ว่า Think globally, act locally จึงมีข้อตกลงในระดับโลก และเป็นที่มาของอนุสัญญาต่าง ๆ เพื่อให้การแก้ไข

ปัญหาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน และมีกฎหมายในระดับท้องถิ่นเพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งต้องไม่ขัดกับทิศทางในการแก้ไขปัญหาในระดับโลก เพื่อที่จะบรรลุถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอันจะทำให้คนทั้งรุ่นปัจจุบันและอนาคต มีทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอเพียงที่จะตอบสนองความต้องการต่าง ๆ ในการดำรงชีวิต เนื้อหา สำคัญในส่วนของ แผนปฏิบัติการ 21 เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Agenda 21) ได้กล่าวถึง แผนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนเพื่อให้ทุกประเทศในโลกได้ร่วมกันปฏิบัติอย่างจริงจัง รวมทั้งประเทศไทยด้วย (ศักดิ์สุธา จิระศุภโชค, 2558, หน้า 1-2)

จากปัญหาพื้นที่ป่าชายเลนที่ลดลงในประเทศไทยอย่างรวดเร็วในระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2529 ซึ่งลดลงเกือบครึ่งหนึ่งของพื้นที่ป่าชายเลนทั้งหมดของประเทศ จากการเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ทั้งโดยการบุกรุกเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ และลักลอบตัดไม้ เพื่อแก้ไขปัญหาการลดลงของพื้นที่และความเสื่อมโทรมของป่าชายเลนและรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศของป่าชายเลน จึงมีการบริหารจัดการตามหลักวิชาการป่าไม้ ดูแลรักษาและติดตามตรวจสอบการบุกรุกอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งนำนโยบายของรัฐด้านต่าง ๆ มาเป็นแนวทางในการตัดสินใจและปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ โดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน ในการร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน และพัฒนาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนอย่างถูกต้อง ยั่งยืน และเป็นธรรม โดยใช้หลักกฎหมายและระเบียบวิธีปฏิบัติที่เกี่ยวข้อง ในปัจจุบันได้มีการจัดการพื้นที่ป่าชายเลนที่สำคัญโดยเน้นไปที่การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกป่าชายเลน และการปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าชายเลนที่เสื่อมโทรม (สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, ม.ป.ป., ออนไลน์)

นอกจากนี้ รัฐบาลยังให้ร่วมมือและให้ความสนใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเต็มที่ โดยได้กำหนดนโยบายในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน เพื่อนำไปสู่การดำเนินตามนโยบายของภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม จากคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี พลเอก ประยุทธ์ จันทร์โอชา แถลงต่อรัฐสภา วันพฤหัสบดีที่ 15 กรกฎาคม 2562 โดยนโยบายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำร่างกรอบทิศทางและประเด็นยุทธศาสตร์นโยบายและแผนการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง คือ สร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรแร่และทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง เพื่อการพัฒนาประเทศและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน โดยใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างเหมาะสม เป็นธรรม และคำนึงถึงดุลยภาพทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของประชาชน โดยการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการของภาคประชาชน ดูแลรักษาทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยบริหารจัดการเขตทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งรายจังหวัดโดยใช้แผนที่การจำแนกเขตทางทะเลและชายฝั่ง (One Marine Chart) บริหารจัดการทรัพยากรแร่และแหล่งพลังงานในทะเล รวมทั้งมลพิษและขยะในทะเลให้มีประสิทธิภาพ จัดทำผังชายฝั่งและผังทะเลที่ชัดเจน และกำหนดพื้นที่การพัฒนาในรูปแบบต่าง ๆ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนและสอดคล้องกับภูมิศาสตร์ และทรัพยากรในพื้นที่รักษาแนวปะการังที่สำคัญต่อการท่องเที่ยว รักษาป่าชายเลนและแหล่งหญ้าทะเลที่สำคัญต่อประมง และสัตว์หายาก จะเห็นได้ว่า จากคำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีที่ผ่านมา ได้ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน การฟื้นฟูและการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน การสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทำให้การนำนโยบายด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรด้านป่าชายเลนไปปฏิบัติในแต่ละพื้นที่ที่มีความจริงจังยิ่งขึ้น (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2562, หน้า 25)

จังหวัดนครศรีธรรมราช มีเนื้อที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรี จำนวน 101,158.78 ไร่ เนื้อที่ป่าชายเลนคงสภาพ จำนวน 42,951.40 ไร่ โดยอยู่ในพื้นที่ 4 อำเภอ 13 ตำบล ได้แก่ อำเภอขนอม อำเภอท่าศาลา อำเภอปากพนัง และอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ป่าชายเลนในจังหวัดนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 – 2557 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ได้ดำเนินการโครงการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าชายเลน พ.ศ. 2557 เพื่อจำแนกเขตการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนออกเป็นพื้นที่ต่าง ๆ พบว่า ในปี 2557 จังหวัดนครศรีธรรมราชมีพื้นที่ป่ามีพื้นที่ป่าชายเลนใน ความรับผิดชอบของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง จำนวน 108,212.31 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ป่าชายเลนคงสภาพ จำนวน 42,951.40 ไร่ นอกนั้นเป็นพื้นที่อื่น ๆ ได้แก่ พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เกษตรกรรม เมือง และสิ่งก่อสร้าง ป่าชายหาด เลนงอก พื้นที่เปลี่ยนแปลงแนวชายฝั่ง พื้นที่ทิ้งร้าง และป่าบก รวมจำนวน 65,260.91 ไร่ การดำเนินการในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ดำเนินการด้านป่าชายเลนหลายโครงการ ประกอบด้วยการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าชายเลน พ.ศ. 2557 การอนุญาตใช้พื้นที่ป่าชายเลน ป่าชุมชน การปลูกป่าตามนโยบายของรัฐบาล เช่น โครงการปลูกป่าประชารัฐ การปลูกป่าในเมือง การปลูกป่าชายเลนเสริม การจัดทำเขตพิทักษ์ การจัดทำแนวคูพรก นอกจากนี้ใน ส่วนของการเฝ้าระวังการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนยังมีการดำเนินการจับกุมและดำเนินคดีกับผู้บุกรุกในแต่ละพื้นที่ มากน้อยต่างกันไป (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, ม.ป.ป., ออนไลน์)

ป่าชายเลนในพื้นที่ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นพื้นที่ป่าชายเลนอีกแห่งหนึ่งที่ได้ประสบกับปัญหา เนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น มีพื้นที่ป่าชายเลนที่ถูกบุกรุกเพื่อทำนากุ้งธรรมชาติ ทำการเกษตร รวมถึงใช้ประโยชน์ด้านอื่น ๆ ทำให้ป่าชายเลนเกิดความเสื่อมโทรม หมดสภาพ ส่งผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศในป่าชายเลน และระบบนิเวศอื่นในบริเวณชายฝั่งและใกล้เคียงป่าชายเลน สัตว์น้ำในธรรมชาติลดน้อยลง และสถานการณ์น้ำทะเลกัดเซาะบริเวณป่าชายเลนบ้านหน้าทับทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้สัตว์น้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ลดลง ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพการประมง และรายได้ของชุมชนเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลนที่มีต่อระบบนิเวศชายฝั่ง ทั้งในระดับโลกและระดับประเทศ ผู้ศึกษาจึงต้องการที่จะศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนกรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช ผลการศึกษาสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการกำหนดนโยบายและการวางแผนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน แนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค รวมไปถึงเป็นแนวทางส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนให้มีความสอดคล้องกับปัจจัยต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้นำไปสู่การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนให้มีประสิทธิภาพและเกิดความยั่งยืนต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษามีวิธีการวิจัย ดังนี้

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

1.1 การสำรวจตรวจสอบบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ได้แก่ ตำรา งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ เพื่อให้เกิดแนวคิดและองค์ความรู้ต่าง ๆ ในการศึกษา

1.2 การจัดทำกรอบแนวทางในการศึกษา

1.3 การทบทวนแนวความคิด ทฤษฎี และวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช มีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ 1) แนวความคิด ทฤษฎี ลักษณะ รูปแบบ และปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน 2) แนวคิด ทฤษฎีการนำนโยบายไปปฏิบัติ และ 3) แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลน

2. การวิจัยสนาม (Field Research) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก (In - Depth Interviews) โดยการรวบรวม ศึกษาความคิดเห็น ข้อเสนอแนะของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) สร้างขึ้นจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา และแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ลักษณะเป็นการสัมภาษณ์โดยใช้คำถาม การสัมภาษณ์แบบปลายเปิด ซึ่งเป็นกระบวนการวิจัย (Methodology) ที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้าง

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-depth interview) เพื่อเก็บข้อมูลจากการเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช จำนวน 10 คน แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 เจ้าหน้าที่รัฐ

1) ระดับหัวหน้าหน่วยงาน จำนวน 1 คน

2) ผู้ปฏิบัติงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำนโยบายด้านทรัพยากรป่าชายเลนไปปฏิบัติ จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 2 คณะกรรมการในการบริหารชุมชนบ้านหน้าทับ ซึ่งมีความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์

ในการพัฒนาชุมชน

1) ผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน

2) ผู้ใหญ่บ้านชุมชนบ้านหน้าทับ จำนวน 1 คน

กลุ่มที่ 3 ภาคประชาชน ซึ่งเป็นชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าชายเลนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนิน

นโยบายของรัฐด้านทรัพยากรป่าชายเลน

1) ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ จำนวน 6 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาพัฒนาขึ้นตามกรอบของการศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช” เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ใช้การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มละ 2 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 เป็นแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับขั้นตอนการนำนโยบายด้านทรัพยากรป่าชายเลนไปปฏิบัติของหน่วยงานรัฐในพื้นที่ชุมชนบ้านหน้าทับ (สำหรับเจ้าหน้าที่รัฐ) และแบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพวิกฤตปัญหาป่าชายเลน สภาพแวดล้อมทางกายภาพของทรัพยากรป่าชายเลน และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน (ภาคประชาชน) และจะทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคลตามที่ได้กำหนดคุณลักษณะไว้ และใช้คำถามแบบปลายเปิดเป็นคำถามที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 4 ข้อ และแนวคิดทฤษฎี

ในการวิจัย โดยมีการกำหนดถ้อยคำและเรียงลำดับของคำถามไม่แน่นอนตายตัว ดังนั้น ในระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้ศึกษาจะทำการสัมภาษณ์ด้วยตัวเอง สามารถปรับถ้อยคำและการเรียงลำดับคำถามในการสัมภาษณ์ เพื่อให้เหมาะสมกับผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละคน และบริบทก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาจะใช้การจดบันทึกนัดหมายและแจ้งให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ทราบล่วงหน้าในการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะใช้การบันทึกเสียงโดยก่อนสัมภาษณ์จะขออนุญาตผู้ถูกสัมภาษณ์ในการจดบันทึกการสนทนาก่อนทุกครั้ง

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ผู้ศึกษาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอน ดังนี้
การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ มีขั้นตอน ดังนี้

1. ขอนหนังสือจากโครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง ถึงผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่มีคุณลักษณะตรงกับวัตถุประสงค์เพื่อขออนุญาตเข้าสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์
2. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 10 ท่าน ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ คณะกรรมการในการบริหารชุมชนชนบ้านหน้าทับ และภาคประชาชน
3. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาวิเคราะห์และประมวลผลโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษามีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ผู้ศึกษาจะนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นตามแต่ละประเด็น
2. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละคน ก่อนจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์
3. นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกประเด็นคำถาม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล ก่อนจะนำข้อมูลนั้นไปวิเคราะห์
4. นำข้อมูลที่ได้จากการเปรียบเทียบมาทำการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน เพื่อสรุปผลการวิจัย กระบวนการ/วิธีการมีส่วนร่วม ปัญหาและอุปสรรค แนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค และแนวทางในการส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยใช้การนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัย

ประเด็นที่ 1 เพื่อศึกษากระบวนการ/วิธีการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

การวิจัยพบว่า ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนในหลายขั้นตอน ได้แก่

1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับร่วมกัน ค้นหาสาเหตุของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลน เนื่องจากพื้นที่ป่าชายเลนได้ถูกบุกรุก เพื่อใช้ในการทำนาทุ่งแบบธรรมชาติ

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน ผู้นำของชุมชนบ้านหน้าทับได้มีการวางแผน โดยมีชาวบ้าน ชุมชนบ้านหน้าทับร่วมกันเสนอความคิดเห็น และได้มีการประสานกับทางหน่วยงานของรัฐ ทำให้เกิดการทำงานที่สะดวกและไม่เกิดข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และการทำงานของภาครัฐ และภาคประชาชนเป็นไปในทิศทางที่ดี

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ ร่วมกันปลูกต้นไม้โกงกาง ดูแล พื้นที่ป่าชายเลน ไม่ทิ้งขยะและน้ำมันลงในทะเล คอยสอดส่องผู้ที่ทำการบุกรุกหรือพยายามทำลายทรัพยากร ป่าชายเลน และชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกับการเข้ามาทำกิจกรรมของหน่วยงานรัฐ จากการร่วมมือ ของชาวบ้านส่วนใหญ่ ทำให้ภารกิจของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการนำนโยบายด้านป่าชายเลนไปปฏิบัติ เกิดความสำเร็จในระดับหนึ่ง

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล จากการอนุรักษ์ พื้นที่ทรัพยากรป่าชายเลน ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน และจำนวนสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ สามารถจับปูได้มากขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้นจากเมื่อก่อนพอสมควร โดยผู้นำชุมชนจะมีการคุยทำการตกลงกับ ชาวบ้าน และช่วยกันดูแลทรัพยากรป่าชายเลนให้ยั่งยืน

ประเด็นที่ 2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

การวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของชาวบ้าน ชุมชนบ้านหน้าทับ ได้แก่

1) ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับบางกลุ่มขาดความเข้าใจ และความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ พื้นที่ ทรัพยากรป่าชายเลนโดยแท้จริง

2) ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับบางกลุ่มยังขาดจิตสำนึกในการดูแล พื้นที่ป่าชายเลน ยังมี ชาวบ้านบางกลุ่มที่คิดจะทำลายทรัพยากรป่าชายเลน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวม

3) นโยบายของรัฐบาลบางประการยังมีความขัดแย้งในการนำนโยบายไปปฏิบัติกับการดำเนิน ชีวิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ

ประเด็นที่ 3 เพื่อศึกษาแนวทางในการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการ ป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

การวิจัยพบว่า การแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลน เพื่อที่จะให้การพัฒนาชุมชนเกิดความยั่งยืนมากที่สุด จะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน มีแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรค ดังนี้

1) หน่วยงานของรัฐ เข้าไปเพิ่มองค์ความรู้ให้กับชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ เพื่อให้เกิด ความเข้าใจร่วมกัน

2) สร้างจิตสำนึกในการเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ส่งเสริมให้เห็นถึง คุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน รวมทั้งมีการตั้งกฎ กติกาการอยู่ร่วมกันในชุมชน

3) หน่วยงานที่รับผิดชอบในการนำนโยบายจากรัฐบาลไปปฏิบัติ ต้องพยายามปรับนโยบายให้ เข้ากับการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ และลงพื้นที่เพื่อที่จะเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวบ้าน

ในชุมชน รับฟังความต้องการ ว่าพวกเขาต้องการอะไร เพื่อการทำงานของหน่วยงานเกิดความราบรื่น มีประสิทธิภาพ และเกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านให้น้อยที่สุด

ประเด็นที่ 4 เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชน บ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช

การวิจัยพบว่า แนวทางการส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านหน้าทับ มีดังนี้

1) ด้านแรงจูงใจ ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับได้รู้และเข้าใจของความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป่าชายเลน สร้างแรงจูงใจเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม รวมถึงสนับสนุนการจัดงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความต่อเนื่องและเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง

2) ด้านความเป็นเจ้าของ ต้องกระตุ้น จิตสำนึก ความเป็นเจ้าของ และสร้างพฤติกรรมความต้องการจากการตระหนักถึงปัญหาร่วมกัน เริ่มจากระดับความคิด และให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับรู้สึกเป็นเจ้าของตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด โดยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดหรือวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และในการตัดสินใจในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อจะได้ความคิดที่หลากหลาย

3) ด้านการตอบสนองปัญหาและความต้องการ ตอบสนองความต้องการหรือแก้ไขปัญหาของชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับให้รวดเร็วและตรงจุด โดยการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็น และความต้องการของชาวบ้าน

4) ด้านการประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ควรปรับปรุงวิธีการแจ้งข้อมูลข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้นในรูปแบบต่างๆ เพื่อแจ้งข่าวสารโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ การพัฒนา และผลการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ ซึ่งจะช่วยให้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีมากขึ้น

5) ด้านกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการในการจัดการ การให้ความรู้ การสร้างผู้นำชุมชนให้เข้มแข็ง รวมถึงการสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับได้ตระหนักถึงปัญหาด้านต่าง ๆ ที่เกิดจากการทำลายพื้นที่ธรรมชาติป่าชายเลน โดยมีการสร้างแรงจูงใจในเชิงบวกถึงผลที่ชาวบ้านจะได้รับจากการฟื้นฟูเขตอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนในอนาคตที่คำนึงถึงฐานทรัพยากรชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชน สร้างกลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลนทำให้เกิดเครือข่ายสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และการจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน

อภิปรายผล

จากการวิจัยเรื่อง การศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลน ชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีประเด็นที่นำมาอภิปรายผลดังต่อไปนี้

กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนในหลายขั้นตอน ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับร่วมกันค้นหาสาเหตุของปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลน เนื่องจากพื้นที่ป่าชายเลนได้ถูกบุกรุกเพื่อใช้ในการทำนาถุ้งแบบธรรมชาติ 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน ผู้นำของชุมชนบ้านหน้าทับได้มีการวางแผน โดยมีชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับร่วมกันเสนอความคิดเห็น และได้มี

การประสานกับทางหน่วยงานของรัฐ ทำให้เกิดการดำเนินงานที่สะดวกและไม่เกิดข้อขัดแย้งระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐ และการทำงานของภาครัฐและภาคประชาชนเป็นไปในทิศทางที่ดี 3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับร่วมกันปลูกต้นไม้ ปลูกต้นโกก้าง ดุแล ฟืนฟู ป่าชายเลน ไม่ทิ้งขยะ และนำมันลงในทะเล คอยสอดส่องผู้ที่ทำการบุกรุกหรือพยายามทำลายทรัพยากรป่าชายเลน และชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกับการเข้ามาทำกิจกรรมของหน่วยงานรัฐ จากการร่วมมือของชาวบ้านส่วนใหญ่ ทำให้ภารกิจของหน่วยงานที่รับผิดชอบในการนำนโยบายด้านป่าชายเลนไปปฏิบัติเกิดความสำเร็จในระดับหนึ่ง และ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล จากการอนุรักษ์ ฟืนฟูทรัพยากรป่าชายเลน ป่าชายเลน มีความอุดมสมบูรณ์ ไม่ว่าจะเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลน และจำนวนสัตว์น้ำที่เพิ่มขึ้นชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ สามารถจับปูได้มากขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้นจากเมื่อก่อนพอสมควร โดยผู้นำชุมชนจะมีการพูดคุยทำการตกลงกับชาวบ้าน และช่วยกันดูแลทรัพยากรป่าชายเลนให้ยั่งยืน

ข้อค้นพบของการวิจัยนี้ สอดคล้องกับผลการศึกษาของภักชกุล ตรีพันธ์ (2562) ศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหัวทาง อำเภอเมือง จังหวัดสตูล การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ป่าชายเลนของชุมชนบ้านหัวทาง อำเภอเมือง จังหวัดสตูล พบว่า ชุมชนบ้านหน้าทับใช้หลักศาสนาอิสลามในการดำเนินชีวิต มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนซึ่งได้มาจากการมีส่วนร่วมในการช่วยกันอนุรักษ์และพื้นที่นำไปสู่การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชายเลนและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นการสร้างเป้าหมายร่วมกันและร่วมคิดหาวิธีการบริหารจัดการทั้งร่วมปฏิบัติกร่วมประเมินผล และร่วมรับผลประโยชน์จากการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว

ปัญหาและอุปสรรคในการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ ตำบลท่าศาลา อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า มีปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ได้แก่ 1) ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับบางกลุ่มขาดความเข้าใจ และความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ ฟืนฟูทรัพยากรป่าชายเลนโดยแท้จริง 2) ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับบางกลุ่มยังขาดจิตสำนึกในการดูแล ฟืนฟูป่าชายเลน ยังมีชาวบ้านบางกลุ่มที่คิดจะทำลายทรัพยากรป่าชายเลน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนร่วม และ 3) นโยบายของรัฐบาลบางประการยังมีความขัดแย้งในการนำนโยบายไปปฏิบัติกับการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ

ข้อค้นพบยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของปาริชาติ วัลย์เสถียร และคณะ (2546) เรื่องปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาและอุปสรรคต่อการเข้ามีส่วนร่วมของกลุ่มประชาชนทั่วไป คือ ชาวบ้านมีภาระด้านการประกอบอาชีพ ครอบครัวยุคใหม่ และสุขภาพร่างกาย รวมทั้งขาดทุนทรัพย์ และวัสดุอุปกรณ์ ในการปฏิบัติงาน ในบางกรณีเกิดความขัดแย้งกันในด้านความคิดเห็น และผลประโยชน์ ทำให้ขาดความสามัคคี มีความคิดเห็นไม่ตรงกันขาดความรู้ทางด้านวิทยาการต่าง ๆ และไม่เห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วม เช่น คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บางตอนกล่าวว่า "...กว่าผมจะผ่านจุดนี้มาได้ ผมมีรายได้จากส่วนอื่น ผมไม่ต้องเอารายได้จากส่วนนี้ก็ได้ ทำให้สมาชิกคนอื่น ๆ รู้สึกไม่ดี ที่เอารายได้เข้ากระเป๋า แต่เขาไม่เอา มันเลยทำให้สมาชิกในกลุ่มเกิดการแตกแยก เพราะเราไม่เข้าใจกัน"

และการศึกษาของโกวิท พวงงาม (2550) เรื่องปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น ปัญหาด้านนโยบายและองค์กรภาครัฐ โดยจะมีปัญหาระดับนโยบาย กล่าวคือ นโยบายของรัฐไม่เอื้อต่อการพัฒนา เนื่องจากอำนาจการตัดสินใจอยู่ส่วนกลาง ทำให้การนำนโยบายไปปฏิบัติไม่สอดคล้อง

กับการดำเนินชีวิตของประชาชน เช่น คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บางตอนกล่าวว่า "...ในบางครั้งนโยบายจากรัฐบาลมันมีความขัดแย้งกัน ด้านหนึ่ง ต้องการให้ทางหน่วยงานปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเต็มความสามารถ แต่อีกด้านหนึ่ง ก็ต้องการให้ชุมชนหรือชาวบ้านอยู่ได้ บางเหตุการณ์มันเหมือนจะสวนทางกัน ซึ่งผมคิดว่าบางครั้งในการดำเนินงานกับชาวบ้าน เราจำเป็นต้องศึกษา เรียนรู้ ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาด้วย ดังนั้น ทางศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ต้องพยายามปรับตัว เครื่องครัดมากเกินไปก็ไม่ได้ เพราะต้องให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพได้ด้วย ในการปกป้อง อนุรักษ์ทรัพยากร ไม่ได้เป็นหน้าที่สำหรับหน่วยงานรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชนเป็นสำคัญ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นของทุกคน"

แนวทางส่งเสริมการเข้ามามีส่วนร่วมจัดการป่าชายเลนของประชาชนชุมชนบ้านหน้าทับ ได้แก่

1) ด้านแรงจูงใจ ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับได้รู้และเข้าใจของสำคัญของกรมที่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป่าชายเลน สร้างแรงจูงใจเพื่อให้ชาวบ้านได้เข้ามามีส่วนร่วม รวมถึงสนับสนุนการจัดงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความต่อเนื่องและเข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง

2) ด้านความเป็นเจ้าของ ต้องกระตุ้น จิตสำนึก ความเป็นเจ้าของ และสร้างพฤติกรรมความต้องกรจากการตระหนักถึงปัญหาพร้อมกัน เริ่มจากระดับความคิด และให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับรู้สึกเป็นเจ้าของ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด โดยการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการคิดหรือวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และในการตัดสินใจในโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อจะได้ความคิดที่หลากหลาย

3) ด้านการประชาสัมพันธ์ ศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ควรปรับปรุงวิธีการแจ้งข้อมูลข่าวสาร และการประชาสัมพันธ์ให้กว้างขวางขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อแจ้งข่าวสารโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ การพัฒนา และผลการดำเนินงานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับ ซึ่งจะช่วยให้ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีมากขึ้น

4) ด้านกระบวนการฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการในการจัดการ การให้ความรู้ การสร้างผู้นำชุมชนให้เข้มแข็ง รวมถึงการสร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับได้ตระหนักถึงปัญหาด้านต่าง ๆ ที่เกิดจากการทำลายพื้นที่ธรรมชาติป่าชายเลน โดยมีการสร้างแรงจูงใจในเชิงบวกถึงผลที่ชาวบ้านจะได้รับจากการฟื้นฟูเขตอนุรักษ์ และพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนในอนาคตที่คำนึงถึงฐานทรัพยากรชุมชนเป็นหลัก ได้แก่ วัฒนธรรมชุมชน สร้างกลุ่มเยาวชน และกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชายเลนทำให้เกิดเครือข่าย สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน และการจัดกิจกรรมในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน

ข้อค้นพบยังสอดคล้องกับผลการศึกษาของปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2546) เรื่องปัจจัยที่เสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้ 1) ปัจจัยด้านกลไกของรัฐ ได้แก่ ขั้นตอนกำหนดนโยบายโดยคำนึงถึงความแตกต่างของวัฒนธรรมในท้องถิ่น และรัฐสนับสนุนกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง เช่น คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บางตอนกล่าวว่า "เราจำเป็นต้องศึกษา เรียนรู้ ชีวิตความเป็นอยู่ของพวกเขาด้วย ดังนั้น ทางศูนย์บริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลน ต้องพยายามปรับตัว เครื่องครัดมากเกินไปก็ไม่ได้ เพราะต้องให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพได้ด้วย ในการปกป้อง อนุรักษ์ทรัพยากร ไม่ได้เป็นหน้าที่สำหรับหน่วยงานรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ต้องได้รับความร่วมมือจากภาคประชาชนเป็นสำคัญ เพราะทรัพยากรธรรมชาติเป็นของทุกคน" และ 2) ปัจจัยด้านประชาชน คือ ส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ และมีประสบการณ์ในการทำงานพัฒนา

เช่น คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บางตอนกล่าวว่า “ทางหน่วยงานจะทำการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนให้เห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลน เพราะหากไม่ช่วยกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติลดน้อยลง เกิดน้ำเสีย เกิดขยะขึ้นในชุมชน จะเกิดแต่ผลกระทบให้กับชุมชน ทางหน่วยงานจะขอความร่วมมือกับชุมชน และให้ความรู้กับชาวบ้าน นำองค์ความรู้ไปส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าชายเลน ในส่วนที่ชาวบ้านยังไม่มีความรู้ในเรื่องผลกระทบจากการทำลาย”

และการศึกษาของศุภชัย ยาวะประภาษ เรื่อง ปัจจัยกำหนดความสำเร็จหรือล้มเหลวของการนำนโยบายไปปฏิบัติ (อ้างถึงใน เดช อุณหะจิริงรักษ์, 2565, หน้า 35-37) พบว่า ปัจจัยลักษณะความสัมพันธ์ดั้งเดิมระหว่างหน่วยงานที่ร่วมกันปฏิบัติงานให้เป็นไปตามนโยบาย จะมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนโยบาย ถ้ามีความร่วมมือกันเป็นอย่างดีมาก่อนในอดีต จะส่งผลให้การปฏิบัติตามนโยบายเป็นไปด้วยดี หากในอดีตเคยมีความขัดแย้งกันมาก่อน ก็จะไปสู่ปัญหาในการปฏิบัติได้ เช่น คำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ บางตอนกล่าวว่า “...ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการนำนโยบายการอนุรักษ์ป่าชายเลนไปปฏิบัติคือ การได้รับความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เราสามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านได้ ไม่ว่าจะเป็นภารกิจของหน่วยงานเอง หรือการขอความร่วมมือจากชาวบ้าน เนื่องจากในชุมชนบ้านหน้าทับชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือกับการเข้ามาทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชายเลน”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนบ้านหน้าทับ ผู้ศึกษาขอเสนอประเด็นที่ควรกำหนดเป็นนโยบายเพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ ดังต่อไปนี้

หน่วยงานราชการที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับฟื้นฟูและอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน ควรจัดสรรบุคลากรให้เพียงพอและเป็นบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ พร้อมทั้งจะปฏิบัติงาน การพัฒนาเพิ่มศักยภาพของบุคลากรในพื้นที่ให้มีความรู้และแนวทางปฏิบัติที่ชัดเจน มีการประเมินผลอย่างเป็นรูปธรรมในทุกกระบวนการของการปฏิบัติงาน รวมถึงภาครัฐควรมีความพร้อมด้านงบประมาณ เพื่อเป็นตัวขับเคลื่อนให้การดำเนินนโยบายมีความสำเร็จตามเป้าประสงค์ที่วางไว้ตามกรอบระยะเวลา และเรียบร้อยควรยกเลิกนโยบายที่มีความทับซ้อนกันระหว่างหน่วยงานของภาครัฐเอง เพื่อการประหยัดเวลาของการดำเนินนโยบาย ประหยัดงบประมาณของนโยบาย และประหยัดการใช้ทรัพยากรของแต่ละองค์กร

2. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาองค์ความรู้ทางการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนบ้านหน้าทับ ผู้ศึกษาขอเสนอประเด็นที่ควรนำไปปฏิบัติเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ ดังต่อไปนี้

2.1 ให้มองป่าชายเลนทั้งในมิติของ “มูลค่าและคุณค่า” ป่าชายเลนให้ประโยชน์กับชุมชนทั้งในเชิงมูลค่าทางเศรษฐกิจทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน เมื่อชุมชนเห็นมูลค่าของป่าชายเลนในฐานะที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตแล้ว ย่อมหมายความว่าป่าชายเลนของชุมชนมีคุณค่าในตัวเอง

2.2 ภาครัฐต้องกำหนดนโยบายที่ชัดเจนในการจัดการ “พื้นที่ทำกิน รอบพื้นที่อนุรักษ์” เนื่องจากปัจจุบันมีพื้นที่อนุรักษ์หลายแห่งที่มีความขัดแย้งในเรื่องการกำหนดแนวเขตระหว่างที่ดินทำกินของชาวบ้านกับพื้นที่อนุรักษ์ ดังนั้น เพื่อให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมั่นคง ภาครัฐจะต้อง

สนับสนุนและส่งเสริมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับในพื้นที่เขตกันชน
อย่างเป็นทางการ โดยเปิดโอกาสให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับและชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมใน
การอนุรักษ์ป่าชายเลน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ด้วยเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

2.3 การแก้ไขปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าชายเลนของกลุ่มคนบางกลุ่ม ภาครัฐต้องมีความมุ่งมั่นใน
การดำเนินการในเรื่อง “ดิน น้ำ ป่า และเศรษฐกิจชุมชน” ไปพร้อม ๆ กัน การจัดการป่าชายเลนจะต้อง
เชื่อมโยงกับการจัดการเศรษฐกิจของชุมชนควบคู่ไปด้วย การที่รัฐจะเข้ามาจัดการป่าชายเลนไว้ให้ได้
ต้องให้ชาวบ้านและชุมชนท้องถิ่นได้เข้าถึงและมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นด้วย
ป่าชายเลนจึงจะยั่งยืนได้

2.4 เสริมสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มีการจัดการป่าชายเลนชุมชนให้เกิดเครือข่าย
ในการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเรื่องรายได้ ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม รวมทั้ง
การสนับสนุน ส่งเสริมอาชีพให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับได้มีรายได้ในการเลี้ยงครอบครัว ซึ่งเมื่อ
พิจารณา จากภาวะทางเศรษฐกิจในปัจจุบันเรื่องปากท้องเป็นสิ่งที่สำคัญเป็นอันดับแรกและเมื่อไหร่
ที่ชาวบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้น การเสียสละเพื่อส่วนร่วมก็ย่อมทำได้โดยไม่ต้องกังวล

3. ข้อเสนอแนะสู่การปฏิบัติของภาคประชาชน

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศ
ป่าชายเลนบ้านหน้าทับ ผู้ศึกษาขอเสนอประเด็นที่ควรนำไปปฏิบัติเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้นำไปใช้ ดังต่อไปนี้

3.1 ส่งเสริมให้ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดวิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์
จัดทำแผน โครงการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการ
ที่แท้จริง และฝึกให้มีกระบวนการคิด รู้จักการวางแผน การปฏิบัติ รวมถึงติดตามผลการดำเนินงาน
ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของ
ชาวบ้านชุมชนบ้านหน้าทับอย่างแท้จริง

3.2 การสังเคราะห์ความรู้ด้านการจัดการป่าชายเลน ควรมองแบบบูรณาการและเป็นองค์รวม
กล่าวคือ มองป่าชายเลนในฐานะที่เป็นทุนทางสังคมและทุนแห่งชีวิตของชุมชนบ้านหน้าทับ ที่สามารถเชื่อมโยง
ทั้งมิติทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีมิติเศรษฐกิจและสังคม ดังนั้น จึงต้องเผยแพร่องค์ความรู้ที่
ผ่านวิเคราะห์และการสังเคราะห์แล้วสู่การรับรู้ของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในชุมชนและสังคม โดยกระตุ้นให้
การสื่อสารทุกแขนงและให้ความสำคัญต่อการนำเสนอเนื้อหา เรื่องราว บทเรียน และประสบการณ์ในการจัดการ
ป่าชายเลนของชุมชนบ้านหน้าทับ

3.3 ชุมชนบ้านหน้าทับและเครือข่ายที่มีบทบาทในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนในแต่ละพื้นที่
ต้องสะท้อน แนวคิด บทเรียน หรือวิถีชีวิตที่น่าสนใจที่สามารถเชื่อมโยงกับการจัดการป่าชายเลนของชุมชน
ให้เป็นที่รับรู้ในวงกว้างผ่านสื่อทุกแขนง เพื่อหยิบยกเรื่องราวเหล่านั้นไปขยายผลสู่ชุมชน และสังคมให้ได้รับรู้
เข้าใจและเข้าถึงวิถีแห่งการดำรงชีวิตของชาวบ้านหน้าทับ และชุมชนใกล้เคียงอย่างแท้จริง

3.4 การจัดการป่าชายเลน สามารถเชื่อมโยงกับการจัดการในเรื่องอื่น ๆ ได้มากมาย ทั้งวัฒนธรรม
เศรษฐกิจ สังคม ความเชื่อ จารีตของชุมชนต่าง ๆ ดังนั้น ต้องเสริมสร้างความสัมพันธ์ในเชิงสถาบันหรือ
หน่วยงาน และภาคีร่วมต่าง ๆ ให้ถ่ายทอดเรื่องราวการจัดการป่าชายเลนของชุมชนสู่กลุ่มคนทุกระดับ
เพื่อให้เกิด “ความรู้ ภูมิปัญญา” ในการจัดการป่าชายเลน ทั้งนี้ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากคือ
“บ้าน สถาบันทางศาสนา โรงเรียน และชุมชน” ที่ต้องถ่ายทอดความรู้อย่างต่อเนื่อง

4. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษา การฟื้นฟูระบบนิเวศป่าชายเลนบ้านหน้าทับ ผู้ศึกษาขอเสนอให้ผู้สนใจได้นำไปศึกษาวิจัยครั้งต่อไปในประเด็น ดังต่อไปนี้

4.1 ควรมีการศึกษาโดยใช้วิธีการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในหลายมิติและเป็นการต่อยอดในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนบ้านหน้าทับในรูปแบบศูนย์การเรียนรู้พื้นที่ป่าชายเลนบ้านหน้าทับต่อไป

4.2 ควรศึกษาถึงความต้องการของประชาชนที่มีต่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรป่าชายเลนเพื่อทราบความต้องการที่แท้จริงของประชาชน ในพื้นที่ระดับกว้างขึ้น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.). *สถานการณ์ทรัพยากรป่าชายเลน จ.นครศรีธรรมราช*. ค้นเมื่อ 4 มิถุนายน 2565, https://km.dmcg.go.th/c_1/s_428/d_19131

เดช อุณหะจิริงรักษ์. (2565). *เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนการวิจัยชุมชนวิชาวินิจฉัยนโยบายและการจัดการสาธารณะ*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, โครงการรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต.

ภักฑกุล ตรีพันธ์. (2562). *รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการอนุรักษ์ป่าชายเลนโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนบ้านหัวทาง อำเภอเมือง จังหวัดสตูล*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ศักดิ์สุธา จิระศุภโชค. (2558). *การประเมินผลนโยบายภาครัฐ ด้านทรัพยากรป่าชายเลนในพื้นที่จังหวัดจันทบุรี*. ค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2565, จาก http://digital_collect.lib.buu.ac.th/dcms/files/52810201.pdf

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. (2564). *ภาวะโลกร้อน กับ แรงงาน*. ค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2565, จาก <https://tdri.or.th/2021/11/climate-change-affect-labor/>

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (ม.ป.ป.). *ระบบนิเวศป่าชายเลน*. ค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2565, จาก http://chm-thai.onep.go.th/?page_id=426

สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2562). *คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรี*. ค้นเมื่อ 2 มิถุนายน 2565, จาก https://www.thaigov.go.th/uploads/document/66/2019/07/pdf/Doc_20190725085640000000.pdf

อรรถัย หนูสงค์. (2560). การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการเขตอนุรักษ์สัตว์น้ำ: กรณีศึกษา หมู่ที่ 1 ตำบลป่าขาด อำเภอสิงหนคร จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.